

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Tove Jansson och ön

Österlund, Mia

Published in:
Skärgård

Published: 01/01/2021

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Österlund, M. (2021). Tove Jansson och ön. *Skärgård*, (4). <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023050139627>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Skärgård

Tove Jansson och ön

Harun. Där låg den. Längst ut i havsbandet. Skallig och vattensmekt.

Omgiven av havet, ständigt det där havet. Någon gång vindstilla, men mestadels vresigt. Böljande, outgrundligt. Där, just där ville hon vistas, Tove Jansson. Att klippor, hav och skärgård är återkommande i hennes konstnärskap har knappast gått någon förbi.

”Ön är hög, men kal, så när som på ett kraftigt buskage mitt på, hoptvinnad av stormarna, och dessutom klädd av en lysande strandflora” skriver Tove Jansson 14 april 1946 i ett brev till väninnan Eva Konikoff återgivet i Boel Westins fina biografi.

Klovharun i Pellinge skärgård blev Tove Janssons plats. Det är en karg ö i ytterskärgården, där det inte alltid är lätt att ta i land. Inkilad bland klipporna en oansenlig men ändamålsenlig svart stuga med blå dörr och dito fönsterkarmar. Fönster som öppnar sig mot alla väderstreck. Bastun insprängd i berget, mörk och sotig, med bara en smal springa att ta sig ut genom för att möta havsluft och friska vindar. I loggboken *Anteckningar från en ö* (1996) har Tove Jansson samlat sina anteckningar om hur det var att sommartid bosätta sig, bygga hus och överleva på en ödslig ö. På Klovharun var kampen mot elementen påtaglig. Havet tog och tog. Men gav också. Livskamraten Tuulikki Pietilä närvarade ständigt och det är hennes bilder som finns i boken. Pärmerna pryds av Hams, Tove Janssons mammas, karta över ön. Tove Jansson hade att navigera mellan dessa kvinnor i sitt liv, och tillsammans vistades de också alla tre periodvis på Klovharun.

Öar är en särskild livsform och idén om ö-liv hade Tove Jansson med sig hemifrån, från barndomen menar Boel Westin. I essän ”Ön” (1961) skriver Tove Jansson om sin ständiga ö-längtan. Öar är sinnebilder för frihet. För henne är ön en plats för förnyelse och uppbyggnad. I konstnärskapet får öar olika kropp. De skrivs och tecknas fram. De levsn fram. Westin skriver fylligt om både Klovharun och havets och klippans roll i Janssons skapande. ”Ön är kall, nedvissnad och våt. Det är ödligt och fridfullt. Och hon är mycket lycklig” karakteriserar Westin Janssons förhållande till hav och öar som inte låter sig begränsas av årstider. I sin

tornateljé på Ulrikasborgsgatan 1 i Helsingfors hade Tove Jansson nålat upp ett collage av stormbilder på en dörr. Det var fadersarvet, att gå och längta efter katastrofer, handling och urladdning. Stormen kan likna kreativiteten, den är mäktig och sveper en med sig kraftfullt och väcker förundran. Hämtar med sig vrakgods.

I **Pappan och havet** (1965) är havet huvudperson. Det är en böljande text som ständigt öppnar sig för nya tolkningar och betydelseskikt. Det är en berättelse om fyr längtan, som i Virginia Woolfs modernistiska, *Till fyren* (1929) där fyror är magnetiskt lockande. De utövar sin lockelse på muminpappan, men också Tove Jansson ville bli fyrvaktare. Muminpappan vill tygla, behärska, domptera havet. Det går sådär. "Havet är en stor varelse som ibland är på gott humör och ibland på dåligt humör. Det är alldeles omöjligt för oss att veta varför. Vi ser ju bara ytan" heter det. Havet antar alltså filosofiska mått, både som reflektionsyta och måttstock. Vad är då havet? Utmaning, möjlighet, tröst, fara. Njutning och simturer, en bottenglimt av något fördolt.

Det är havet, ropade Mumintrölet och började springa, för fanns det nånting han älskade så var det att bada. Just så skulle man bo om man tyckte om stora vågor. Sitta mitt inne i bränningen och se väldiga gröna vattenberg komma gående och höra havet dundra fram över ens tak. "Vad det är blått och mjukt! Låt oss fara rakt ut och bara gunga och sova och aldrig komma fram nånstans..." *Muminpappas memoarer* (1950)

Mumintrölet dök in i en stor våg som solen sken rakt igenom. Först såg han bara gröna bubblor av ljus, sen såg han skogar av tång som gungade över sanden. Den var fint friserad och prydd med snäckskal, skära inuti och vita utanpå. Längre utåt mörknade vattnet mot ett svart hål som gick ner mot det bottenlösa. Då vände han om, sköt rakt upp i en våg och följde med den in till stranden igen. *Kometen kommer* (1946)

Glasgröna och vita rullade vågorna in över sanden. O, att vara ett nyvaket Mumintrölet och dansa i glasgröna vågor medan solen går upp! Natten var glömd och en ny lång junidag låg framför dem. Som tumlare körde de rakt genom vågorna och seglade på deras krön in mot stranden där Sniff lekte i grundvattnet. Snusmumriken flöt på rygg längre ut och tittade upp i himlen som var blå och genomskinlig. *Trollkarlens hatt* (1948)

Forskare har rentav liknat hela Tove Janssons konstnärskap med havet. Det är oceaniskt till sin essens. Draget går igen i hennes bildkonst, seriestrippar, muminböcker, romaner och noveller. I mitt exemplar av *Sommarboken* (1972) finns en finstilt lång kärleksdikt ditplivad av en pojkvän som bodde på en ö och delade ut just den boken till så många han bara kunde. Och visst är det en bok om kärleken till livet.

Jag kan dyka, sade Sophia. Vet du hur det är när man dyker?

Hennes farmor svarade: Visst vet jag. Man släpper allting och tar sats och bara dyker. Man känner tångruskorna utmed benen, de är bruna och vattnet är klart, ljusare uppåt, och bubblor. Man glider. Man håller andan och glider och vänder sig och stiger uppåt, låter sig stiga och andas ut. Och sen flyter man. Bara flyter. Och hela tiden med öppna ögon, sade Sophia.

Naturligtvis. Ingen människa dyker utan att öppna ögonen. *Sommarboken* (1972)

Redan i sin första bok under pseudonymen Vera Haij, *Sara Pelle och Neckens bläckfiskar* (1933), skildrade Tove Jansson ett havsäventyr. I den första muminboken *Småtrollen och översvämningen* (1945) är det havets kraft som gestaltas, något som återkommer i *Farlig midsommar* (1954) med översvämningsmotivet samt i *Den farliga resan* (1977) och *Kometen kommer* (1947) där havet dragit sig tillbaka och blottat havsbotten.

De stod bredvid varandra och bara stirrade. Där havet borde ha varit med sina mjuka blå vågor och gungande måsar fanns bara en gapande avgrund. Det ångade om den, det bubblade därnere och det luktade konstigt och fränt. Under dem stupade stranden neråt i gröna, slemmiga klyftor.

Havet är borta, sa Snorkfröken med svag röst. Varför är havet borta?!

Jag vet inte, mumlade Mumintrölet.

Så bra att man inte är en fisk, sa Sniff och försökte vara kavat.

Men Snusmumriken satte sig ner med huvudet i tassarna och ropade:

Det vackra havet! Alldeles borta! Ingen segling mer, ingen simning, inga stora gäddor! Inga väldiga stormar, inga genomskinliga isar! Månen kommer aldrig mer att kunna spegla sig! Och stranden är ingen strand längre, den är ingenting alls! *Kometen kommer* (1946)

Läst idag är bilden av ett hav som dragit sig tillbaka en vision av klimatförändringar som i ett svep raderat de möjligheter till njutning som havet vanligtvis bjuder på. Att Jansson uppehåller sig vid hav och öar bidrar till tidlösheten i tematiken och till att hennes konst fått den klassikerstatus den så väl förtjänar.

Då Tove Jansson lämnar sina mumintroll bakom sig placerar hon dem mycket riktigt på en ö i havsbandet.

– När jag skulle börja skriva *Pappan och havet*, hittade jag ingen öppning till boken. Det enda jag egentligen visste var att jag ville skriva om Mårran, så jag började mitt i boken, där Mårran flyger efter familjen över havet. Och så skrev jag framåt och bakåt, hihi! Det blev en riktigt bra bok. Sen ville de ju att jag skulle fortsätta att skriva om mumin som alla tyckte så mycket om. Men det hade varit förräderi att ta bort familjen från ön. Mumintrölet hade råkat i puberteten. Och Mårran var uppvärmd. De var alla litterärt oanvändbara!

Så svarar Tove Jansson i en intervju på varför hon avslutade muminböckerna. Att hennes konst kapslar in något väsentligt för en kustbefolkning står klart. Öar, hav, hav och öar. I ständigt nya konstellationer. I ord och bild och i bild invid ord. Kanhända bidrog hennes kustskildring till att Muminböckerna översattes så sent till finska, då de för länge sedan tagit omvägen via England. Insjöar är ju något helt annat än hav. Havet däremot, det förblir outgrundligt och i oavbruten rörelse. Hos Tove Jansson får det en huvudroll. Och det havsassocierade tar väldigt olika uttryck. Som almanackan på fyrens vägg med sjöhästar på i *Pappan och havet*:

De var obeskrivligt vackra och lätta och de visste om det, de koketterande hänsynslöst och självfallet – för varandra, för sig själva, för ön eller havet, det gick på ett ut. Ibland gjorde de tvärkast ut i vattnet som sprutade högt. De slog regnbågar i månskenet så sprang de tillbaka under sina regnbågar. *Pappan och havet* (1965)

Det är inte utan att havet också härbärgerar den queerhet som både döljs och är uppenbar i det mesta Tove Jansson skriver. För sina skärgårdsskildringar av öar och hav kommer hennes böcker att älskas länge ännu, de slår dessutom an hos en bred internationell läsekrets. Genom de myckna muminföremålen manifesteras och återinskrivs hennes roll som nationell ikon hos ständigt nya generationer.

En gång har jag varit på Klovharun. Det var då Tove Jansson skulle fyllt hundra. Vip-folket skeppades ut mot ön i havsbandet i tre båtar. Landstigningen är aldrig lätt på ön och skepparen hävde ur sig att alla kliver ut på egen risk. "Det finns inte någonting som egen risk" hävdade Tarja Halonen som satt i en av båtarna bestämt, och i kraft av att det var en tidigare president som uttalade sig fick båten fick vända utan att någon klev i land på Klovharun. I smyg smugglades ändå de andra gästerna i den båten ut till ön alltmedan Tarja Halonen med livvakt skulle sysselsättas. Vi vankade runt och fick för oss att gå till det berömda utedasset där mumifiguren sägs ha tagit form visuellt i en duell på dassvägen. Tarja Halonen klev in och stängde dörren efter sig. Efter en stund slog hon upp dörren och förkunnade: "Till mej kom inga berättelser!" Tove Janssons berättelser och bildkonst är som ett dna. Många tror sig uppleva tillvaron genom hennes konst. De talar om att se havet med Tove Janssons blick. Och de ser på sig själva genom det galleri av mumifigurer hon tecknat fram. Och nog var det som om också Tarja Halonen, av svensk press kallad Muminmamman, hade fått mumineska proportioner där hon stod i dassdörren.

På Klovharun var klipporna majestätiska och huset inbjudande, med sin vänliga uppmaning, ditplitad med Janssons distinkta och prydliga piktur, om att inte bryta sig in och slå sönder utan att använda nyckeln där den hängde på sin spik för att ta sig in. Hennes skrivbord vid fönstret, grannorange gardiner, sängarna med bruna överkast som stod i nittigradersvinkel längs väggarna och möttes i huvudändan. En trång och hjärtlig, inbjudande och vilsam plats. Det var också skådespelaren och mumin-uttolkaren Bisse Ulfssons första besök på Klovharun. "Nämen se!" utbrast hon påtagligt rörd och lyfte på en kryddbuk: "Se!" Det var ingen dum uppmaning. I själva verket var det vad Tove Jansson oupphörligen oavbrutet gjorde under sin arbetsverksamma tid som sträckte sig över sju decennier. På sin åttioårsdag svarar Tove Jansson Tuva Korsström så här på frågan om hon haft ett gott liv:

–Jag har haft ett spännande, brokigt liv – som jag är glad för fast det har varit besvärligt också. Om jag skulle kunna leva om det, skulle jag göra det alldeles annorlunda. Fast jag säger inte hur. – Det viktigaste har varit arbetet. Och sen kärleken.

Var vi än ställer vår muminkopp, finns en ö, en vågrörelse, en horisont inte långt borta. Det är trösterikt och uppfordande.

Där vandrade hans hav förbi våg på våg, fräsande och överdådigt, lugnt och våldsamt. Pappan slätade ut sina alla sina funderingar, han bara levde helt och hållet, från svanspetsen ända ut i öronen. *Pappan och havet* (1965)

Mia Österlund

Litteratur

Boel Westin *Tove Jansson Ord bild liv*, Schildt, Helsingfors (2007)